

малакали кадрлар тайёрлаш тизимини кенгайтириб бориш;

– халқаро қўшма дастурлари тизимида таълим олиш, малака ошириш, қисқа муддатли маслаҳат курсларининг кафедралар ҳузурида доимий фаолият кўрсатиши учун, махсус аудиторияларни ажратиш ва уларни энг сўнгги техника жиҳозлари, компьютерларнинг замонавий авлодига мос комплектлари билан таъминлаш;

– малака ошириш институтларида мунтазам суратда жаҳондаги етакчи университетлар турдош кафедраларининг профессор-ўқитувчилари маърузаларини тингловчилар учун масофадан ўқитиш технологиясидан самарали фойдаланган ҳолда ташкил қилиш;

– ривожланган давлатлар етакчи университетлари кафедралари билан мунтазам иш олиб бориш учун,

Адабиётлар

1. <https://vuz.uz/news/universitet-30-tushunchasi-haqida> – Янги Ўзбекистон инфор­мацион портали;
2. <https://web.mit.edu> – Massachusetts Institute of Technology расмий сайти;
3. <https://www.stanford.edu> – Stanford University расмий сайти;
4. <https://www.harvard.edu> – Harvard University расмий сайти;
5. <https://lex.uz/docs/4545884> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5847 сонли “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги” фармони;
6. <https://lex.uz/uz/docs/5793261> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК-60 сонли “Давлат олий таълим муассасаларининг академик ва ташкилий-бошқарув мустақиллигини таъминлаш бўйича чора-тадбирлар” тўғрисидаги қарори;
7. <https://lex.uz/docs/5793251> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК-61 сонли “Давлат олий таълим муассасаларига молиявий мустақиллик бериш чора-тадбирлари” тўғрисидаги қарори;
8. Ҳақимов Н.Х., Зулфикаров Ш.Х., Кадиров Н.Н. “Ўзбекистон янги таракқиёт босқичида”. –Тошкент: “Иқтисодиёт”, 2022, 351-б.
9. Khakimov N.Kh. “Joint program for training competitive economists in the context of e-education development in Uzbekistan in the collection: Trends in the development of electronic education in Russia and abroad”. Materials of the I International Scientific and Practical Conference. –Ekaterinburg: 2020. –P.190-193.
10. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. -Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021, 464-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада жамият таракқиётининг янги босқичида Ўзбекистон Республикасида олий таълим тизимини ислох қилишнинг устувор вази­фа сифатида белгиланганлиги ва ушбу воқеликнинг янги таракқиёт жараёнидаги ўрни таҳлил қилинган. Мақолада профессор-ўқитувчиларнинг илмий ва инновацион фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий асосларнинг олий таълимдаги ислохотлардаги аҳамиятини, кадрларнинг янги корпусини тайёрлашдаги халқаро тажрибалар, ушбу фаолиятнинг истикболдаги йўналишлари асосланган. Шунингдек, профессор-ўқитувчилар ўқув, илмий фаолиятини жадаллаштириш жараёнининг сифат кўрсаткичларини ошириш омилларидан ҳисобланган, илмий ишлар натижаларини тижоратлаштириш механизмлари мазмуни тадқиқ қилинган.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется роль реформы системы высшего образования Республики Узбекистан на новом этапе развития общества. Авторы попытались раскрыть цель, содержание и суть структурных реформ проводимых в университетской системе на современном этапе. Статья основана на международном опыте подготовки нового корпуса квалифицированных кадров, важности нормативно-правовой базы регулирующей научную и инновационную деятельность профессорско-преподавательского состава в реформировании высшего образования. В статье изучено содержание коммерциализации результатов научных работ, что рассматривалось как факторы повышения качественных показателей процесса ускорения образовательной, научной деятельности профессорско-преподавательского состава.

SUMMARY. The article analyzes the role of the reform of the higher education system of the Republic of Uzbekistan at a new stage of development of society. The authors tried to reveal the purpose, content and essence of the structural reforms carried out in the university system at the present stage. The article is based on the international experience of training a new corps of qualified personnel, the importance of the regulatory framework regulating the scientific and innovative activities of the teaching staff in the reform of higher education. The article examines the content of the commercialization of the results of scientific works, which was considered as factors of improving the quality indicators of the process of accelerating the educational, scientific activity of the teaching staff.

ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИНГ ЁШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЎЗГАРИШЛАРИ

Т.Ж.Жумабаев – стажёр ўқитувчи

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус филиали

Таянч сўзлар: иродавий сифатлар, жасурлик, қатъиятлик, аффе­ктив, қайсарлик, ўжарлик.

Ключевые слова: волевые качества, смелость, настойчивость, аффективность, упрямство, упрямство.

Key words: willpower qualities, courage, perseverance, affective, stubbornness, stubbornness.

Иродавий сифатлардан сабр-тоқатлиликнинг ёш билан боғлиқ ўзгаришларини М.Н.Ильин томонидан ўрганилган. Сабр-тоқатлиликнинг асосий ўсиш даври 15-16 ёшга тўғри келади. Бу факт шу билан изоҳланадики, бу ёшга келиб нерв системасининг кучи янада ривожланади [1].

Е.В.Эйдман: ўпкада нафасни ушлаб туриш машкидан фойдаланган ҳолда сабр-тоқатлилик сифатининг ёш билан боғлиқ хусусиятларини очиқ бера олмайди. Балким бу тадқиқот олиб борилган текширилувчиларнинг камсонлилиги билан боғлиқдир. Бу вақтда шу билан бирга шу нарса аниқ бўлдики, кичкина синф ўқувчиларида иродавий зўр бериш ташқи стимуляция билан боғлиқ, юқори синф ўқувчиларида

университетлар аро ва кафедралар ўртасида тўғридан-тўғри шартномалар имзолаш, унинг амалиётда ишлаши учун зарур бўлган молиявий харажатларини қоплаш учун маблағлар ажратиш;

– олий таълим муассасаларининг биринчи курс­ларига ўқишга қабул қилишда иқтидорли ўқувчиларни, бўлажак талабаларни жалб қилиш жараёнидаги рақобатнинг муттасил ошиб бораётганлигини ҳисобга олиб, олий таълим муассасалари ҳузурида доимий ишлайдиган тайёрлов бўлими (Foundation курслари) ни ташкил қилиш, ушбу ўқув курсларида дарс олиб бориш учун малакали ўқитувчиларни таклиф қилиш, уларнинг самарали фаолиятини тингловчиларнинг олий ўқув юртларига қабул қилинганлик даражаси билан аниқлаш механизминини яратиш.

Адабиётлар

1. <https://vuz.uz/news/universitet-30-tushunchasi-haqida> – Янги Ўзбекистон инфор­мацион портали;
2. <https://web.mit.edu> – Massachusetts Institute of Technology расмий сайти;
3. <https://www.stanford.edu> – Stanford University расмий сайти;
4. <https://www.harvard.edu> – Harvard University расмий сайти;
5. <https://lex.uz/docs/4545884> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5847 сонли “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги” фармони;
6. <https://lex.uz/uz/docs/5793261> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК-60 сонли “Давлат олий таълим муассасаларининг академик ва ташкилий-бошқарув мустақиллигини таъминлаш бўйича чора-тадбирлар” тўғрисидаги қарори;
7. <https://lex.uz/docs/5793251> – Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК-61 сонли “Давлат олий таълим муассасаларига молиявий мустақиллик бериш чора-тадбирлари” тўғрисидаги қарори;
8. Ҳақимов Н.Х., Зулфикаров Ш.Х., Кадиров Н.Н. “Ўзбекистон янги таракқиёт босқичида”. –Тошкент: “Иқтисодиёт”, 2022, 351-б.
9. Khakimov N.Kh. “Joint program for training competitive economists in the context of e-education development in Uzbekistan in the collection: Trends in the development of electronic education in Russia and abroad”. Materials of the I International Scientific and Practical Conference. –Ekaterinburg: 2020. –P.190-193.
10. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. -Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021, 464-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада жамият таракқиётининг янги босқичида Ўзбекистон Республикасида олий таълим тизимини ислох қилишнинг устувор вази­фа сифатида белгиланганлиги ва ушбу воқеликнинг янги таракқиёт жараёнидаги ўрни таҳлил қилинган. Мақолада профессор-ўқитувчиларнинг илмий ва инновацион фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий асосларнинг олий таълимдаги ислохотлардаги аҳамиятини, кадрларнинг янги корпусини тайёрлашдаги халқаро тажрибалар, ушбу фаолиятнинг истикболдаги йўналишлари асосланган. Шунингдек, профессор-ўқитувчилар ўқув, илмий фаолиятини жадаллаштириш жараёнининг сифат кўрсаткичларини ошириш омилларидан ҳисобланган, илмий ишлар натижаларини тижоратлаштириш механизмлари мазмуни тадқиқ қилинган.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется роль реформы системы высшего образования Республики Узбекистан на новом этапе развития общества. Авторы попытались раскрыть цель, содержание и суть структурных реформ проводимых в университетской системе на современном этапе. Статья основана на международном опыте подготовки нового корпуса квалифицированных кадров, важности нормативно-правовой базы регулирующей научную и инновационную деятельность профессорско-преподавательского состава в реформировании высшего образования. В статье изучено содержание коммерциализации результатов научных работ, что рассматривалось как факторы повышения качественных показателей процесса ускорения образовательной, научной деятельности профессорско-преподавательского состава.

SUMMARY. The article analyzes the role of the reform of the higher education system of the Republic of Uzbekistan at a new stage of development of society. The authors tried to reveal the purpose, content and essence of the structural reforms carried out in the university system at the present stage. The article is based on the international experience of training a new corps of qualified personnel, the importance of the regulatory framework regulating the scientific and innovative activities of the teaching staff in the reform of higher education. The article examines the content of the commercialization of the results of scientific works, which was considered as factors of improving the quality indicators of the process of accelerating the educational, scientific activity of the teaching staff.

ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИНГ ЁШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЎЗГАРИШЛАРИ

Т.Ж.Жумабаев – стажёр ўқитувчи

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус филиали

Таянч сўзлар: иродавий сифатлар, жасурлик, қатъиятлик, аффе­ктив, қайсарлик, ўжарлик.

Ключевые слова: волевые качества, смелость, настойчивость, аффективность, упрямство, упрямство.

Key words: willpower qualities, courage, perseverance, affective, stubbornness, stubbornness.

эса бунда ички қизиқиш билан кечади (ўзини енгитиш, ҳаёлий мусобака) [3].

Н.Д.Скрябин 9 ёшдан 26 ёшгача бўлганларда иродавий сифатлардан жасурлиқни ўрганади. Эрак жинси вакилларида жасурлик 11-12 ёшдан 15-16 ёшгача босқичма-босқич ривожланиб боради. Шунга биноан жасурликнинг паст даражасини ўзида на­маён этувчилар 35%дан 11% гача пасайиб боради. Шундан сўнг, жасурлик сифатининг юқори даражасини ўзида акс эттирувчилар сони қисқариб, паст даражасини акс эттирувчилар сони 9-10 ёшли болалар ҳолатигача ўсиб боради, яъни 38%гача.

Қизларда ҳам шунга ўхшаш динамика кузатилади, лекин улар ўртасида жасурликнинг юқори даражасини акс эттирувчилар кам бўлади. 13-14 ёшда бундайлар

сони энг юкори кўрсаткичга эга бўлади. Аёллар орасида жасурликнинг паст кўрсаткичига эга бўлганлар сони эркакларга қараганда кўп бўлади, 9-10 ёшдагидан ташқари. Паст кўрсаткич бу ёшдан 21-22 ёшгача 27.5%дан 51%гача кўпайиб боради.

Жасурлик, асосан хар иккала жинс вакилларида жинсий етилиш пайтига келиб юкори даражага кўтарилади.

Жасурликнинг кўрсатиб ўтилган ёш динамикасини гормонал ўзгаришлар ва бундай ўзгаришлар билан боғлиқ нерв системасининг типологик хусусиятлари билан боғлиқдир. Жинсий етилиш даврида нерв системасининг кучи янада ривожланади, қўзғатувчи тормозловчидан устун бўлади.

Қаъиятлилиқнинг даврий ўзгаришларини И.П.Петяйкин ўрганган. Хар иккала жинсдаги 7-8 ёшли болаларда қарор қабул қилиш учун энг кўп вақт сарфланган. Сўнг 9 ёшда бу вақт кўрсаткичи дарҳол пасаяди ва катта ўзгаришларсиз 13 ёшгача бир хил паст баландлиқда бўлиб туради. Бу пайтдан сўнг (14-17 ёшда) қарор қабул қилиш вақти чўзилади, бу дадиллик, қаъиятлилиқнинг пасайишидан гувоҳ беради.

14 ёшдан бошлаб қизларда болаларга нисбатан қаъиятлилиқ, жасурлик сифати паст бўлади. Бу уларга бажариш учун берилган хавфли топшириқларни бажаришда янада яққол кўзга ташланади. Мисол учун жисмоний машқларни бажаришдан (орқага йиқилиш) бош тортиш болалар ва қизларда турли ёшда ифодаланади. Болаларда ҳамма ёшда (8-9 ёшда кам миқдорда кузатилган) ҳам кузатилмаган, қиз болалар 10-11 ёшдан ташқари ҳамма ёш даврида бу машқни бажаришдан бош тортганлар.

Юкорида келтирилган иродавий сифатларнинг ёш динамикасига доир тадқиқотларда экспериментал методлардан фойдаланилган. Берилган методлар шуни исботлайдики, иродавий сифатларнинг ёш динамикаси хар хил вақтда турлича ифодаланади. Мисол учун, жасурлик ўғил болаларда, асосан жинсий етилиш даврида ёрқин намоён бўлади; сабр-тоқатлилиқ жинсий етилиш даври 15-16 ёшдан сўнг ўсиб боради; қаъиятлилиқ 8-11 ёшда кўпроқ намоён бўлади. Жинсий етилиш вақти ва ундан сўнг сабр тоқатлилиқ ўсиб боради, жасурлик ва қаъиятлилиқ пасайиб боради.

Илк боалиқ инсон онтогенизида унинг 1 ёшдан 3 ёшгача ўсиш даври алоҳида аҳамият касб этади. Чунки бу даврда инсон зотига хос энг муҳим сифатлар, характер хислати, атроф муҳитга, ўзгаларга муносабат, хулқ атвор, тафаккур ва онг каби психик акс эттиришнинг турли кўринишлари шаклланади.

Буларнинг барчаси қарама-қаршиликлар кураши остида таркиб топади. Боланинг юришга уриниши, турли нарсалар билан овуниши ва машғул бўлиши имкониятлари кенгайиши, унинг катталарга бевосита тобелиги, уларга боғлиқлиги нисбатан камайишига олиб келади. Бир ёшли ва ундан сал ошган боланинг хар хил харакатли ўйинларда муваффақиятсизликка учраши кўзлаган ишни бажаришидаги нохуш кечинмалар унинг руҳий дунёсида дастлабки жазава (аффектив) туйғу ва хисни вужудга келтиради.

Боря (1 ёшда) 84 маротаба металл кофе қайнатгичнинг қопқоғини кўтариб туширди. Пружинанинг харакати натижасида қопқоқ қаттиқ овоз чиқарган ҳолда жойига қайтиб келарди. Бол бир сесканиб тушарди ва яна гўё ўз харакати ва қопқоқнинг пастга тушиши ва овоз ўртасидаги боғлиқликни текшириш мақсадида қопқоқни кўтарарди.

2 ёшдан 3 ёшга ўтиш вақтида нуткнинг регулятив функцияси асоси шаклланади. Болаларда катталарнинг иккита сўз сигналларига билдирадиган реакцияси улардаги иродавий сифатларнинг шаклланишида катта аҳамият касб этади. Булар боланинг хоҳиши эътиборга олинмай бирон харакатни талаб қилувчи “керак” сўзи

ва бола хоҳишини таъқиқловчи “мумкин эмас” сўзи. Бу ёшда бола хатти харакатлари реал ташқи стимуллар таъсирида назорат қилинади.

С.Я.Рубинштейн ёш болаларни ўзини назорат қила олмайдиган, импульсив қизиқувчанлик ва инстинктлар асосида харакат қилади деб ҳисоблаш нотўғри деб билади. Болалар хатининг 3-йилидаёқ ўзини тутабилишлик хусусиятига эга бўлади. Бу уларнинг ўзлари учун ёқимли бўлган бирон нарсадан воз кечишларида кузатилади, шунингдек ёқимсиз аммо қилиш керак бўлган бирон нарсани бажаришида намоён бўлади. Тахминан шу вақтда (3-4 ёшда) бола ҳамма вақт ҳам хоҳлаган ишини қилиши мумкин эмаслигини тушина бошлайди. Бу шундан далолат берадики, болалар ўз эҳтиёжларини чеклай биладилар. Бу вақтда танловчанлик (мисол учун иккита сеvimли ўйинчоқдан биттасини танлаш) ҳали қийин бўлади.

3 ёшга келиб, баъзан ундан ҳам эрта, болаларда мустақилликка интилиш пайдо бўлади. Уларда “Мен ўзим” туйғуси шаклланади. Катталарнинг ёрдамига қатъий қарама-қаршилик кўрсата бошлайди. Ёш болага бунинг ўрнига бошқа нарсани қил деган буйруқдан кўра, бирон нарсани қилма деган буйруққа бўйсунуш анча мураккаб ҳисобланади. Шунинг учун катталар учун ўз талабларини негатив кўринишда эмас, балки позитив кўринишда ифодалашлари фойдали бўлади. Мисол учун “Сен энди катта қизсан, қани кўрсатчи сен буни қандай қила оларкансан”.

3 ёшли болалар агар бу улардаги қониқиш туйғусини оширса, ўзларида сабр ва чидамни намоён қиладилар [4].

Е.П.Ильин болаларда ҳақиқий сабот бироз кеч намоён бўлади деб ҳисоблайди. Бу 6-8 ёшдаги болаларнинг аниқ мақсадга қаратилган спорт ёки музика билан шуғулланишларида кўринади [1].

Мактабгача ёш даври.

Бу ёшда ўйин ёши бирмунча фаоллашади. Мадомики ўйин фаолияти мактабгача ёшдаги болаларда асосий фаолият экан, бола билан биргаликда қандайдир ўйин ўйнаш унда иродавий сифатларни шакллантиришда муҳим роль ўйнайди.

4 ёшдан бошлаб ўз харакатларини назорат қилиш ривожланиб боради. 4-5 йилда болалар катталарга қулоқ сола бошлайдилар, қандайдир мажбуриятни бажармаслик оқибатида катталар олдида айбдорлик ҳиссини сеза бошлайдилар. Бу ёшда бола иродавий ривожланишда олдинга катта қадам ташлайди, яъни у бирон бир топшириқни бажаришни ўз зиммасига ола бошлайди. 6 ёшли бола ўзида мақсад танлашда ташаббускорлик, мустақиллик, қатъийликни намоён қилади.

Катта мактабгача ёш давридаги болаларда бирон бир фаолиятни амалга оширишда “керак”, “мумкин”, “мумкин эмас” сўзлари асосий ўринни эгаллайди. Бу болада ирода кучининг биринчи маротаба мустақил намоён бўлишидир.

Бирок бу ёшдаги болалар учун ирода кучининг салбий намоён бўлиши ҳам характерлидир. Бу улардаги қайсарлик, ўжарлик, ўзбошимчиликда намоён бўлади. А.П.Ларин шуни кўрсатадики, болалардаги ўжарлик уларнинг мустақиллигини, эркинлигини кескин чеклаш, шунингдек, назоратсизлик натижасида келиб чиқади.

Кичик мактаб ёши.

Боланинг мактабга чиқиши унинг иродавий сифатлари ривожланишидаги янги босқич бошлангани кўрсатади. Унга қўйилган талаблар таъсирида сабр тоқат сифати кучли ривожланади. Ва бу бола хулқ атворидаги интизомлилик шаклланишига асос бўлади.

Е.И.Игнатьев, В.И.Селиванов ва бошқаларнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, 1-3 синф ўқувчиларида ақлий фаолиятларида иродавий зўр бериш ёрқин

намоён бўлади. Улар энди ихтиёрий ақлий ҳаракатларни тартибга сола бошлайдилар: ихтиёрий эсда олиб қолиш, ўқув материални эсга тушириш, ихтиёрий диққат, йўналтирилган ва барқарор кузатувчанлик, масалаларни ечишдаги қатъийлик ва бошқалар [5].

Агар 1-2-синф ўқувчилари иродавий ҳаракатларни катталарнинг, шунингдек, ўқитувчининг кўрсатмасига биноан амалга оширган бўлса, энди 3-синфга келиб иродавий актларни ўзларидаги мотивлар таъсирида амалга оширадилар. Керак бўлган пайтда болалар бирон бир ҳаракатдан ўзини тия оладилар, мисол учун, қараш таъқиқланган нарсалар бўлганда юзларини бошқа ёққа бурадилар (Чхарташвили) ёки бошқа иш билан машғул бўладилар. Ўқувчилар дарсга қизиқиши бўлган ҳолатда ўзларида матонатни намоён қиладилар. Мисол учун, С.И.Хохлов шунинг кўрсатадики, қачонки ўқувчиларнинг иродаси паст ривожланган бўлса ҳам предметга нисбатан қизиқиш бўлса ўзларида юқори ва мустақкам фаолликни намоён қилади, севимли бўлмаган предметларни ўзлаштиришда фақатгина иродавий сифатлари юқори ривожланган ўқувчилар фаоллик кўрсата оладилар. Бу ёшда болаларда иродавий механизмлар ташқи таъсирларга берилиб кетмаслик даражасида хали ривожланмаган бўлади. Кичик синф ўқувчилари тез-тез ҳолларда иродавий фолликларини катталарнинг эътиборини, ҳурматини қозониш учун намоён этадилар.

Мустақилликка интилишнинг ва ўзини англашнинг кучайиб бориши бошланғич синф ўқувчиларини умумий қонун-қоидаларга бўйсунмасликка туртки бўлади. Бундай ҳулқ-атвор орқали улар ўзларининг улғайганлиги ва мустақиллигини ифодалайдилар. Баъзан ўзларининг қарорлари, фикрлари ва ҳаракатларини ҳимоя қила туриб қайсарлик қиладилар. Хаттоки ноҳақ эканликларини билсалар ҳам болалар ўз қарашларини астойдил ҳимоя қиладилар. Кичик мактаб ёшидагиларнинг қайсарлиги қатъийлик сифатида баҳоланади. Ўқув фаолиятида қайсарлик қилиш учун баҳона бўлиб ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги “ноҳақ қўйилган баҳо” хусусидаги конфликт хизмат қилади. Бундай ҳолат асосан ўқитувчи болага муттасил равишда танбеҳ берган ҳолатда, уни мактамаган ҳолатда кўп учрайди. Бундай ҳолатда қайсарлик қатъий норозилик сифатида вужудга келади ва дарсга жавоб бермаслик ёки ўқитувчининг талабларига бўйсунмаслик сифатида намоён бўлади. Кичик мактаб ёшидаги болаларда жасурликнинг намоён бўлиши унинг тенгқурлари даврасида эканлигига боғлиқ. Маълумки, жуда кўп ҳолларда боласини сузишга ўргатмоқчи бўлган ота-оналар фарзандини чуқурликкача олиб бора олмайди. Лекин жисмоний тарбия дарсида 1-синфларни сузишга ўргатиш чоғида ҳамма болалар, ўз имкониятларини ҳисобга олмай чуқур сувга сакрашади.

Кичик мактаб ёшидаги болаларда вазминликни тадқиқ этган олима Иванова В.Ф. айтадики, агар би-

ринчи синф ўқувчилари юқори кўрсаткичдаги вазминликка эга бўлсалар, ўз имкониятларини сустанглайдилар ва намоён қиладилар. Таъсирчан болаларга қараганда кизлар вазминроқ бўладилар (Е.И.Игнатьев, В.И.Селиванов). Муаллифлар буни, асосан оиладаги шароит билан тушунтирадилар. Оилада асосан уй ишлари юзасидан кўп вазифалар қизларга юклатилади ва бу уларда босиқликни шаклланишга сабабчи бўлади.

С.А.Петухов шунинг кўрсатадики, учинчи синф ўқувчилари ўйин ва ўқиш жараёнида иш фаолиятига қараганда кўпроқ ташаббускор бўлишар экан. Матонатлилик кичик синфдагиларда хали яхши ривожланмаган бўлади. Болалар матонат, қатъийликни ҳаракатли ўйинларда яхши намоён қилишлари мумкин, лекин бу уй вазифаларини бажаришда етарли эмас.

Ўсмирлик даври.

Ўсмирларда мустақилликка интилиш кичик мактаб ёшидагиларга нисбатан фаркланади. Тартиб интизомлилик даражаси пасайиб кетади, ўжарлик, қайсарликнинг намоён бўлиши кучаяди. Бу қисман ўз менини қарор топтириш, шахсий фикрини ҳимоя қилиш, катталарнинг маслаҳатини ўзининг нуқтаи назарига нисбатан танқидий ҳисоблаш сабабли келиб чиқади. Сабр тоқатлилик, қатъийлик фақатгина қизақирли ишларда намоён бўлади. Ўсмирлардаги жинсий етилиш уларнинг иродавий жиҳатларининг ўзгаришига олиб келади. Нерв системасидаги қўзғалувчанликнинг ортиб кетиши тақикларни қабул қилишни қийинлаштиради, ўзини назорат қилиш пасайиб кетади.

Бу ёшда жасурлик сифати ривожланиб боради. Ватанпарварлик туйғулари таъсирида ўсмирлар катта қаҳрамонликлар кўрсатишлари мумкин. Бундай ҳолат II жаҳон урушида кўп кузатилган. Ўша даврда В.И.Камишова ва И.К.Петровларнинг кўрсатишича 12-14 ёшдаги ўсмирлар ўзларидаги иродавий сифатларга юқори баҳо берганлар, асосан сабр тоқатлилик ва ғайратлилик сифатларига юқори баҳо берганлар. 12 ёшли ўқувчиларда асосий иродавий сифатларнинг ривожланишида дисгармония кузатилади, 13 ёшга келиб бу ҳолат изига тушиб кетади. 15 ёшли ўсмир энди ўзининг асосий иродавий сифатларини тўғри баҳолай бошлайдилар, ўзига берган баҳоси ва атрофдагиларнинг баҳоси мос тушади. Лекин улар ўзларидаги собитқадамлик, матонатлилик, мустақиллик каби сифатларга юқори баҳо беришга мойил бўладилар. Ирода кучини аниқлашга доир олиб борган тадқиқотимизда 67 нафар синалувчилар иштирок этдилар. Ўтказилган тадқиқотдан шу нарса маълум бўлдики, 22-25 ёш оралиғида бўлган талабалар кучсиз ирода натижасини қайд этмаган ҳолда, уларда кучли ирода кўрсаткичи 26.6% ни ифодалаган. 14-15 ёшли мактаб ўқувчилирида эса кучсиз иродага эга бўлганлар 5.7% ни ташкил этган ҳолда, юқори ирода кўрсаткичи 19% ни ташкил этган. Бу натижалар ўсмирларнинг иродавий сифатлари хали тўла тўқис шаклланма-ганлигидан далolat беради.

Адабиётлар

1. Ильин Е.П. Психология воли. -Питер: 2009.
2. Гозиев Э.Ф. Психология. -Тошкент: 2010.
3. Эйдемн Е.В. Волевая регуляция деятельности в условиях предельного напряжения. Тип диссертации: Кандидатская. - Москва: 1986.
4. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. -Москва: 1986.
5. Селиванов В.И. Воспитание воли школьника. -Москва: 1954.
6. www.koob.ru

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада иродавий сифатларнинг ёш билан боғлиқ ўзгаришлар баъзи олимларнинг нуқтаи назаридан кўриб чиқилган. Айниқса, ёш билан боғлиқ айрим иродавий сифатлар бўйича таҳлиллар ўтказилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье обсуждаются возрастные изменения волевых качеств с точки зрения некоторых ученых. В частности, были проведены анализы некоторых волевых качеств, связанных с возрастом.

SUMMARY. In this paper, age-related changes in willpower traits are discussed from the perspective of some scholars. In particular, analyzes were conducted on some volitional qualities related to age.